

УДК 332.1:330.15

М.В. Ільїна, І.Й. Кавецький

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні складники ресурсного забезпечення рекреаційної сфери та стан цих ресурсів у регіонах України. Здійснено огляд економічних показників інфраструктурного та кадрового забезпечення функціонування санаторно-курортних і оздоровчих закладів із метою висвітлення потенціалу подальшого розвитку вітчизняного туристично-рекреаційного комплексу.

The key elements of the recreational resource system are represented in the article. Status of the resources in regions of Ukraine is described. Infrastructural and personnel economic indicators relevant to work of sanatorium-and-spa and other recreational institutions are figured in order to outline the potential of future development as for Ukraine's tourism-and-recreation complex.

Ключові слова: туристично-рекреаційний комплекс, рекреаційна сфера, рекреаційний ресурс, інфраструктурне забезпечення, санаторно-курортний і оздоровчий заклад.

Ресурсне забезпечення діяльності у сфері туризму і рекреації, санаторно-курортної справи і системи оздоровлення населення регіонів становить основу потенціалу туристично-рекреаційного комплексу України, уможливорює його подальший розвиток та

є передумовою задоволення потреб громадян у туристично-рекреаційних, санаторно-лікувальних і оздоровчих послугах. Зкладами санаторно-курортної сфери є санаторії, пансіонати, курортні поліклініки. Санаторно-курортні комплекси і центри створюють здебільшого на базі потужних і унікальних джерел лікувальних вод і грязей або поблизу великих урбанізованих та індустріальних центрів (навіть якщо поблизу останніх немає цінних рекреаційних ресурсів). У санаторно-курортних центрах інші види рекреації інколи обмежують рекреаційний ефект від розміщення лікувально-оздоровчих об'єктів [10, с. 55–56].

Дослідження стану, особливостей використання і відтворення туристично-рекреаційних ресурсів мають міждисциплінарний характер. Найбільш глибоко і системно теоретичні та методологічні питання оцінки і використання рекреаційних ресурсів, планування і розміщення територіально-рекреаційних систем досліджують фахівці у сфері економіки й економічної географії — Бейдик О., Герасимчук З., Мацола В., Нудельман М., Руденко В., Черчик Л. Дослідження ресурсного потенціалу рекреаційної сфери потребують актуалізації з огляду на суттєві зміни у сучасній практиці управління туристично-рекреаційним комплексом, господарювання суб'єктів підприємницької діяльності, попиту населення на туристично-рекреаційні послуги та пов'язану з цим потребу в удосконаленні системи розміщення об'єктів санаторно-курортної сфери, охорони природно-рекреаційних ресурсів та забезпечення їх сталого розвитку.

Мета даного наукового дослідження полягає в системній оцінці ресурсного забезпечення функціонування сфери санаторно-курортного лікування й оздоровлення населення. Для цього застосовано методи системно-структурного аналізу (для визначення основних складників ресурсного потенціалу санаторно-курортної сфери), статистичного аналізу (для опису економічних показників інфраструктурного і кадрового забезпечення функціонування санаторно-курортних і оздоровчих закладів), описово-порівняльного дослідження (для оцінки стану ресурсів санаторно-курортної сфери регіонів України) та синтезу (для узагальнення отриманих даних і комплексного визначення економічних проблем рекреаційної сфери регіонів України).

До основних показників ресурсного забезпечення туристично-рекреаційної сфери слід зарахувати фінансове, інфраструктурне та кадрове забезпечення діяльності санаторно-курортних і оздоровчих закладів (санаторіїв, профілакторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку), підприємств готельного господарства (готелів та інших місць тимчасового розміщення) і суб'єктів туристичної діяльності (туроператорів, турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність). Крім того, рекреаційна привабливість курортних територій залежить від стану природного середовища курортів, економічного забезпечення курортної інфраструктури, рівня сервісного обслуговування, стану соціальної та еколого-економічної системи курортного району [8, с. 58].

Основний ресурсний складник рекреаційної сфери становить система санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Станом на 2010—2011 рр. в Україні розміщувалося понад 3 тис. санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Найбільше санаторіїв та будинків відпочинку розташовано в АР Крим (544 заклади), Одеській (428 закладів), Донецькій (332 заклади), Херсонській (229 закладів), Запорізькій (220 закладів), Миколаївській (205 закладів) областях, тобто на узбережжях Чорного та Азовського морів (табл.). Про високий рівень попиту на рекреаційні послуги у цьому регіоні свідчать дані, по-перше, щодо міграції дітей для оздоровлення у санаторно-курортних і оздоровчих

закладах, яка найбільшою мірою здійснюється до Криму (33 % від загальної рекреаційної міграції дітей в Україні), Донецької (9 %), Запорізької (5 %), Миколаївської (5 %), Одеської (10 %) та Херсонської (6 %) областей [9], а також, по-друге, затвердження ще у 2003 році Програми розвитку Криму як цілорічного загальнодержавного та міжнародного курортно-рекреаційного і туристичного центру [6, с. 29].

Санаторно-курортна інфраструктура Карпатського регіону, природі якого також притаманні потужні оздоровчо-рекреаційні властивості, розвинена значно гірше: на території Львівської області розташовано 108 санаторно-курортних закладів, Закарпатської — 60, Івано-Франківської — 35, Чернівецької — 12 закладів. Низький рівень інфраструктурного забезпечення санаторно-курортної справи притаманні також Хмельницькій (16 закладів), Тернопільській (18 закладів), Житомирській (20 закладів), Рівненській (22 заклади), Сумській (24 заклади) областям [7].

В Україні за останнє десятиліття ліжковий фонд санаторно-курортних та оздоровчих закладів суттєво скоротився — насамперед у санаторіях-профілакторіях, пансіонатах відпочинку і дитячих оздоровчо-санаторних закладах [2, с. 124]. Показник кількості ліжок (місць) у закладах є важливим для аналізу, оскільки великі заклади мають більш розвинену інфраструктуру, більшу площу території, ширший асортимент послуг, вищий рівень матеріально-технічного оснащення та кадрового забезпечення.

Таблиця

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади у 2010–2011 рр.
(розробка автора на основі джерела [7])

	всього закладів, од.	розподіл закладів за регіонами, %	середня кількість ліжок (місць) в одному закладі, од.	середня кількість штатних працівників в одному закладі, осіб	середня площа території одного закладу, тис. м	ліжок (місць) на 10 штатних працівників, од.
Україна	3 012	100,0	148	34	35,9	43,5
АР Крим	544	18,1	221	67	47,3	33,2
Вінницька обл.	30	1,0	185	120	150,3	15,4
Волинська обл.	78	2,6	51	15	14,7	33,5
Дніпропетровська обл.	131	4,3	136	24	32,9	56,7
Донецька обл.	332	11,0	136	19	26,0	72,2
Житомирська обл.	20	0,7	121	53	50,9	22,8
Закарпатська обл.	60	2,0	110	49	42,5	22,3
Запорізька обл.	220	7,3	147	23	32,4	63,9
Івано-Франківська обл.	35	1,2	109	51	35,6	21,4
Київська обл.	81	2,7	144	31	51,5	46,9
Кіровоградська обл.	41	1,4	62	14	24,5	45,2
Луганська обл.	74	2,5	65	23	28,3	27,6
Львівська обл.	108	3,6	174	84	41,2	20,6
Миколаївська обл.	205	6,8	148	13	18,2	115,6
Одеська обл.	428	14,2	125	18	18,3	68,4
Полтавська обл.	40	1,3	158	59	58,8	26,6
Рівненська обл.	22	0,7	138	43	55,4	32,3
Сумська обл.	24	0,8	113	24	50,4	47,1
Тернопільська обл.	18	0,6	134	54	75,7	24,9

Продовження табл.

Харківська обл.	93	3,1	124	28	46,6	43,5
Херсонська обл.	229	7,6	149	12	34,2	120,4
Хмельницька обл.	16	0,5	113	69	80,1	16,3
Черкаська обл.	61	2,0	113	20	40,9	57,6
Чернівецька обл.	12	0,4	118	31	65,9	38,0
Чернігівська обл.	38	1,3	119	15	42,7	79,0
м. Київ	50	1,7	132	52	67,9	25,6
м. Севастополь	22	0,7	200	27	35,4	75,1

Загалом система санаторно-оздоровчих закладів в Україні включає 445 тис. ліжок (місць) — по одному на кожну сотню мешканців країни. Найбільша кількість ліжок розміщена у профільних закладах АР Крим (120 тис.), Одеської (53,6 тис.), Донецької (45 тис.), Херсонської (34,1 тис.), Запорізької (32,4 тис.), Миколаївської (30,3 тис.) областей. У середньому один санаторно-курортний заклад в Україні містить 148 ліжок (місць) зі значним переважанням цього показника в АР Крим (221 ліжко в одному закладі), місті Севастополі (200), Вінницькій (185), Львівській (174), Полтавській (158) областях [7].

Загальна площа території, яку займають усі санаторії, пансіонати та будинки відпочинку в Україні, становить 10,8 тис. га, середня площа території одного закладу — 43,5 тис. м². Найбільшу територію мають санаторно-курортні й оздоровчі заклади Вінницької (150,3 тис. м²), Хмельницької (80,1 тис. м²), Тернопільської (75,7 тис. м²), Полтавської (58,8 тис. м²), Рівненської (55,4 тис. м²), Київської (51,5 тис. м²), Житомирської (50,9 тис. м²), Сумської (50,4 тис. м²) областей. Значна площа території притаманна закладам Карпатського регіону — Чернівецькій (65,9 тис. м²), Закарпатській (42,5 тис. м²), Львівській (41,2 тис. м²) областям та АР Крим (47,3 тис. м²). Найменшу площу мають санаторно-курортні заклади Волинської області (14,7 тис. м²) та Причорномор'я — Миколаївської (18,2 тис. м²), Одеської (18,3 тис. м²), Донецької (26 тис. м²), Запорізької (32,4 тис. м²), Херсонської (34,2 тис. м²) областей. У зв'язку з цим експерти визначають розширення площ природно-заповідного фонду, обмеження господарської діяльності у санаторно-курортних центрах та інтеграцію природно-заповідних об'єктів у регіональні соціально-економічні комплекси основною умовою забезпечення раціонального використання і розвитку рекреаційних ресурсів [3, с. 43].

Санаторно-курортний заклад є окремим суб'єктом господарювання, ефективність діяльності якого безпосередньо залежить від кваліфікованого управління [4, с. 150]. Загалом у штаті санаторно-курортних та оздоровчих закладів країни працюють 102,4 тис. осіб; середня кількість штатних працівників в одному закладі санаторно-курортної сфери становить 34 особи. Значно вищі від середнього показники кадрової забезпеченості притаманні Вінницькій області (де в середньому в одному закладі працюють 120 осіб), Львівській (84 особи), Хмельницькій (69 осіб), Полтавській (59 осіб) областям та АР Крим (67 осіб). У середньому по Україні на 10 штатних працівників санаторно-курортного закладу припадають 43,5 ліжок (місць) у санаторіях, пансіонатах чи будинках відпочинку. Значно гірші показники кадрового забезпечення санаторно-курортних закладів Херсонської (120,4 ліжок на 10 працівників), Миколаївської (115,6 ліжок), Донецької (72,2 ліжок), Одеської (68,4 ліжок) та Запорізької (63,9 ліжок) областей; значно кращі — в АР Крим та Карпатському регіоні: 20,6 працівника на

10 ліжок (місць) у закладах Львівської області, 21,4 — Івано-Франківської, 22,3 — Закарпатської області, 33,2 — АР Крим [7].

Отже, санаторно-курортні заклади областей, розташованих на узбережжі морів (Одеська, Донецька, Херсонська, Запорізька, Миколаївська області), попри найбільшу кількість розташованих на їх території санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку та ліжок (місць) у них, мають найгірші показники кадрового забезпечення та найменшу середню площу території, на якій розташовано заклади. Санаторно-курортні заклади Карпатського регіону (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) попри порівняно незначну кількість закладів мають високі показники кадрового забезпечення та середньої площі території. Абсолютним лідером за усіма аналізованими показниками (кількість санаторно-курортних закладів та місць у них, кількість штатних працівників і площа території, на якій розташовано заклади) є АР Крим.

Протягом 2005–2010 рр. у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України в експлуатацію введено 10,7 тис. місць: найбільше в АР Крим (2,5 тис.), у Закарпатській та Одеській областях (по 1,5 тис.); загалом по країні в експлуатацію введено 3,3 тис. ліжок у санаторіях і 7,4 тис. — у будинках відпочинку та пансіонатах. В АР Крим у санаторіях введено в експлуатацію 936 ліжок (28,6 % від загальної кількості по країні), в будинках відпочинку та пансіонатах — 1542 місця (20,9 % від загальної кількості по країні). У Закарпатській області у санаторіях теж введено в експлуатацію відносно більше місць, аніж у будинках відпочинку та пансіонатах (817 ліжок або 25 % та 765 місць або 10,3 % відповідно). Натомість в Одеській області практично усі введені в експлуатацію протягом 2005–2010 рр. місця у санаторно-курортних і оздоровчих закладах належать будинкам відпочинку (1426 місць або 95 % від загального числа введених в експлуатацію місць у закладах області). Протягом зазначеного періоду не введено в експлуатацію жодного ліжка (місця) у санаторно-курортних і оздоровчих закладах Волинської, Луганської, Сумської, Тернопільської та Черкаської областей [1 с. 33–34].

Система санаторно-курортних і оздоровчих закладів в Україні працює не на повну потужність. Протягом 2010–2011 рр. з 3012 закладів 588 не працювало (тобто майже кожний п'ятий заклад), з яких майже половина (272 заклади або 46 % з непрацюючих) не функціонувало через відсутність коштів на експлуатацію закладів, 130 (22 %) — через капітальний ремонт, 39 — через відсутність дозволу СЕС на експлуатацію закладу, 38 — через брак клієнтів. Більшість санаторно-курортних закладів, які не працювали протягом цього періоду, є закладами тривалого перебування, які мають особливий потенціал для санаторно-курортного лікування та оздоровлення громадян [7].

Отже, найбільша кількість санаторіїв та будинків відпочинку розташована на узбережжях морів (АР Крим, Одеська, Донецька, Херсонська, Запорізька, Миколаївська області). Натомість кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів у Карпатському регіоні, природі якого також притаманні потужні оздоровчо-рекреаційні властивості, є значно меншою. Це призводить до надмірного використання, виснаження та деградації природних і лікувальних ресурсів Криму (насамперед Південного берегу півострова) та недостатнє застосування природно-лікувальних властивостей Карпатського регіону, де, на думку фахівців, санаторно-курортне господарство також слід розвивати як стратегічний напрямок економіки краю [2, с. 128].

В окремих областях України малі розміри санаторно-курортних закладів перешкоджають їх ефективній роботі, оскільки такі заклади мають менш розвинену інфраст-

руктуру, площу території, вужчий асортимент послуг, нижчий рівень матеріально-технічного оснащення та кадрового забезпечення. Так, у Волинській, Кіровоградській, Луганській областях показник середньої кількості ліжок (місць) в одному санаторно-курортному закладі менший у 2,5–3 рази за середній по Україні.

У санаторно-курортній сфері регіонів виникло неоптимальне співвідношення між лікувально-оздоровчими закладами та закладами відпочинку тривалого перебування. До лікувально-оздоровчих закладів відносять санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, курортні поліклініки, бальнеологічні лікарні та грязелікарні. Всього у 2010–2011 рр. таких закладів в Україні налічувалося 741 одиниця. Заклади відпочинку включають будинки відпочинку, пансіонати без лікування, бази відпочинку. Протягом 2010–2011 рр. в Україні функціонувало 2227 таких закладів. З огляду на ці показники на 1 санаторно-лікувальний заклад в Україні припадає 3 будинки відпочинку. Наявна структура санаторно-курортних і оздоровчих закладів зумовлена тим, що розташування лікувально-оздоровчих закладів (санаторіїв) насамперед залежить від наявності на території регіону природних лікувальних ресурсів. Натомість будинки відпочинку повинні розташовуватися на території країни більш рівномірно і так, аби забезпечувати доступ мешканців усіх без винятку регіонів до довготривалого відпочинку без подолання значних відстаней. Однак нині в окремих областях бракує будинків відпочинку та пансіонатів без послуг лікування. Так, у Вінницькій області функціонують 27 санаторних закладів і лише 3 будинки відпочинку, у Житомирській — відповідно 12 і 8, Івано-Франківській — 21 і 8, Полтавській — 20 і 8, Рівненській — 13 і 7, Тернопільській — 15 і 3, Хмельницькій — 15 і 1, Чернівецькій — 8 і 4. Така структура санаторно-курортних і оздоровчих закладів цих регіонів не задовольняє потреби громадян у своєчасному якісному відпочинку та загальному оздоровленні.

Концентрація санаторно-курортних і оздоровчих закладів на узбережжі морів призводить до зменшення площ території, які займають санаторії, пансіонати та будинки відпочинку. Так, у Миколаївській, Одеській, Донецькій областях середні показники площі території одного закладу менші за середні по Україні удвічі, а у Запорізькій та Херсонській областях — у півтора рази. Санаторно-курортним закладам цих регіонів також притаманні низькі показники кадрового забезпечення: якщо в середньому по Україні на 10 штатних працівників санаторно-курортного закладу припадає 43,5 ліжок (місць) у санаторіях, пансіонатах чи будинках відпочинку, то у Херсонській області цей показник становить 120 місць, Миколаївській — 116 місць, Донецькій — 72 місця, Одеській — 68 місць, Запорізькій — 64 місця.

Не розвивається санаторно-курортна справа у Волинській, Луганській, Сумській, Тернопільській, Черкаській областях, де протягом 2005–2010 рр. не введено в експлуатацію жодного ліжка (місця) у санаторно-курортних або оздоровчих закладах. Причини цього криються, насамперед, у недосконалому управлінні сферою, моральній і фізичній зношеності матеріально-технічної бази, бракові фінансування, низькій конкурентоспроможності послуг санаторно-курортних підприємств [5, с. 229]. Наявний стан ресурсного забезпечення санаторно-курортої справи і системи оздоровлення населення України вказує на необхідність розробки середньо- та довгострокових регіональних програм розвитку рекреаційної сфери з урахуванням рекреаційного потенціалу територій, потреб населення у санаторно-курортних і оздоровчих послугах та покращення матеріально-технічного стану інфраструктури курортів.

1. Введення в експлуатацію об'єктів соціальної сфери та окремих виробничих потужностей в Україні за 2005–2010 роки // Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — К.: Держкомстат України, 2011; 2. *Ковач М.Й.* Оцінка особливостей функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів лікувально-оздоровчих зон Закарпатської області / М.Й. Ковач // Сталый розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — 2011. — № 6. — С. 122–128; 3. Крым: Цели Развития Тысячелетия: вопросы локализации ЦРТ на примере адаптации седьмой цели «Обеспечение устойчивого развития окружающей среды» / Сост.: Е. Какутич, Е. Хлобыстов, Н.Ситникова // НИИ УРП, ПРООН в Украине. — Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2011; 4. *Куцик П.* Організація обліку в санаторно-курортних установах: управлінський аспект / П. Куцик, О. Чабанюк // Вісник ТНЕУ. — 2011. — № 1; 5. *Мигалина Ю.* Розвиток санаторно-курортної справи в Україні / Ю. Мигалина // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. — 2011. — Вип. 3 (43): Економічні науки; 6. Про затвердження Програми розвитку Криму як цілорічного загальнодержавного та міжнародного курортно-рекреаційного і туристичного центру. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2003 № 133 // Офіційний вісник України від 14.02.2003. — 2003. — № 5; 7. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні // Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. — К.: Держкомстат України, 2011. — 91 с.; 8. Системне управління сценаріями сталого розвитку // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андрєєва Н., Бараннік В., Белашов Є. та ін.]; за наук. редакцією д.е.н., проф. Є. Хлобистова / РВПС України НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. — Симферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010; 9. Суспільна складова сталого розвитку / [Куценко В., Остафійчук Я., Ільїна М. та ін.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2012; 10. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: монографія / [К. Кілінська, Н. Аніпко, Н. Андрусак та ін.]; відп. ред. К.Й. Кілінська. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010.

Домрачев В.М.

МІЖНАРОДНІ БАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ

Навч. посіб.— К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007.

Викладено портативні документи міжнародних банківських розрахунків та проаналізовано досвід проведення міждержавних банківських розрахунків в Україні та США.

Для студентів та викладачів економічних вищих навчальних закладів.

Зазвонова Л.А., Фомин Ф.Ф.

ДЕНЬГИ И КРЕДИТ

Учеб. пособ.: В 2 ч.— К.: Изд-во Европ. ун-та, 2007.

В пособии представлена общая теория денег и денежного обращения; рассмотрены актуальные проблемы денег и денежного рынка; проанализированы различные концепции денежных теорий и систем.

Для студентов высших учебных заведений экономического профиля, а также для аспирантов и преподавателей, научных и практических работников.

